

О Македонцу Мардарију, владици цетињском у првој половини XVII века

Папа Гргур XV булом од 22 јуна 1622 засновао је Конгрегацију за снажење и ширење римокатоличке вере (*Congregatio de propaganda fide*). Од тога времена, наш је народ особито у Црногорском Приморју и Црној Гори, изложен био снажној акцији Римске курије да путем уније православних Срба надокнади губитке које јој је нанео снажан покрет Реформације у XVI веку. Васеленски црквени сабор у Тријенту (1543—1563) признао је папи, као наследнику Христовом и апостола Петра, врховну законодавну, извршну, судску и финансиску власт, као и право сазивања васеленских црквених сабора, чије одлуке стичу правну снагу тек после папског благослова.

Тежња Конгрегације *de propaganda fide* била је у првом реду спојити путем уније православне Паштровиће с Боком Которском и даље продирати у Црну Гору, а одатле на исток, у правцу Пећи, седишта српског патријарха. Ако би им ово пошло за руком, маштали су у Риму, знатно би се надокнадили губици које јој је у XVI веку нанео велики реформни покрет Мартина Лутера, Цвингилија и других реформатора.

Почетком XVII века вођени су о унији преговори са патријархом Јованом, али нису успели. Патријарх је желео помоћу Рима и неколико политичких фактора у Европи да се ослободи од тешког турског притиска. Али како је Рим претходно тражио прво спајање с римокатоличком црквом путем уније па тек онда да помогне, преговори с Римом прекинути су.

После формирања Конгрегације за ширење римокатоличке вере рад на унији Црногорског Приморја, Црне Горе, па, чак, и Пећке патријаршије, много је интензивнији, али ипак не увек смишљен. Папски емисари извештавали су чешће нетачно само да би своје тобожње успехе добро наплатили. Конгрегација *de propaganda fide*, опет, примала је извештаје мисионара без довољно критике, што је успоравало не само рад на унији него и онемогућило извођење уније, као што је био случај са патријархом Пајсијем.

Патријарх Пајсије, родом из Јањева, син попа Димитрија, изабран је био саборно за патријарха пред крај 1614 године у

Грачаници, новобрдској митрополији. Иако је приликом избора био дубоко зашао у године, ипак је духовно био свеж, оран за рад и један од наших врло учених патријараха. Рођен у Јањеву, месту с јаком латинском колонијом, он је добро научио италијански. Интересујући се за прошлост свога народа, читао је дела дубровачких историчара Орбинија и Лукарија. Сем тога, патријарх Пајсије написао је житије цара Уроша и службу овом српском владару. Пајсије је, даље, редиговао и приредио кратку повест о св. Стефану Штиљановићу и написао два канона првовенчаном краљу Стефану и цару Урошу. Дobar познавалац Крмчије, патријарх Пајсије марљиво је читао Синтагмат Матије Властара и Законик цара Стефана Душана, у чијој је познијој прерази, изгледа, такође учествовао.

Патријарх Пајсије засео је на патријаршки престо у доба када су финансије Турскога Царства биле у врло лошем стању. Све до почетка XVIII века главни верозаконски принос турској државној благајни био је мири-пешкеш у износу од 100.000 аспри. Султановим бератом признато је било патријарху велико право да поставља митрополите и епископе, да их кажњава и збацује. Доцније, у време укидања Пећке патријаршије, тужбе на митрополите и епископе достављале су се у царском дивану на преглед везирима и кади-аскерима. Султановим бератима забрањивало се, додуше, провинцијалним и локалним властима да утичу на постављање епископа, али су се ипак турске локалне власти много мешале у чисто црквене послове.

Не зна се тачно када је Мардарију Македонцу издао патријарх Пајсије синђелију на упражњену епископију цетињску. Биће свакако да је Мардарије добро платио за синђелију патријарху Пајсију, који се вазда тужи на „нуждна времена“. Његов изасланик, скопски митрополит Симеон, тужи се московском цару Михаилу Феодоровићу да „саборна црква веома страда од нечастивих Агарјана“.

Синђелија патријарха Пајсија за новопостављенога цетињскога епископа Мардарија није се сачувала, али у једном његовом писму, о коме ће даље бити више речи, он о себи овако говори: „Јас епискуп кир Мардарие от предел македонских, от земле Црне Горе, от манастира Цетиња“.

По казивању ученог папског мисионара Франа Леонардија, који ће убрзо да сарађује са владиком Мардаријем, под јурисдикцију цетињскога владике, сем Црне Горе која се простире од Рисна до територије Скадра, 50 миља у дужину, спадају још Паштровићи, Грбаљ, Луштица и Котор. У тим крајевима, каже Леонарди, биће око 50.000 душа, па, можда, и више. У Зету спадају Подгорица, Васојевићи, Бјелопавлићи, Пипери, Микулићи, Краина и део Спича. Ова дијецеза обухвата област „che si

comprende di là della palude (Скадарског блата) e del fiume Morazza sin alle pianure della Servia“ и броји преко 80.000 душа.

Не знамо тачно када је Мардарије стигао у своју епархију, која га је дочекала са неповерењем и забринутошћу. Али биће, по свој прилици, да је онамо стигао током 1636 године. Распитујући се о приликама у својој епархији, сазнао је епископ Мардарије да је которски бискуп Бућа развио акцију код Паштровића да их путем уније приведе у крило римокатоличке цркве.

У Црногорском Приморју између Будве и Спича живела је од давнина племенита општина Паштровићи у 15 села, подељена на дванаест племена. У XVII веку била су она са своја четири манастира: Режевић, Градиште, Прасквица и Дуљево под јурисдикцијом цетињскога епископа. Раније, у XV веку, под влашћу српског деспота Стефана Лазаревића, доспела су она после смрти деспотове под заштитом Млетачке Републике, сачувавши своју аутономију. Она су имала свога кнеза, своја четири судије, а поред судија бирала су сваке године још и два војводе и извршно веће од 12 племића. Врховну власт имао је Збор, састављен од свих домаћина.

Не особито одушевљена радом которскога бискупа Буће у Паштровићима, Конгрегација је, као мисионара у Паштровиће и Црну Гору упутила, у јулу 1636, ученога Трогиранина д-ра Франа Леонардија. Леонарди је стигао у Црногорско Приморје тек почетком марта 1637 године. Посао није ишао добро. Бискуп Бућа сметао је Леонардију, а паштровским делегатима за Рим стало је не толико до вере колико да о папском трошку виде Рим и Италију. Леонарди, пак, нашао је потпоре у свом раду код угледног которског племића Франа Болице (Биволчића), одушевљеног римокатолика.

По упутству Конгрегације требало је придобити за унију Паштровиће с Боком Которском, па одатле развити акцију у Црној Гори и даље на исток у правцу Пећи, седишта српске православне патријаршије.

Владика Мардарије пажљиво је пратио рад бискупа Буће у Паштровићима и живу акцију мисионара Леонардија. Он је добро осетио колико је Леонардију стало да придобије Црногорце за себе. Руковођен искључиво материјалним интересима сишао је он, у децембру 1637, са Цетиња у Боку Которску и позвао Леонардија на састанак. Међутим, до тога састанка није дошло, јер је Леонарди о св. Николи био на некој црквеној слави у околини. Тек у мају 1638, по свој прилици у Котору, изјавио је владика Мардарије да је готов да разговара о унији с Римом.

Вест о томе примљена је одушевљено у Конгрегацији. 10 јула 1638 одлучила је Конгрегација да се епископ Мардарије позове у Рим са Леонардијем и да онде изјави папи своју по-

корност и своје исповедање вере. Конгрегација, одушевљена, одобрила је без оклевања штампање исправљених богослужбених књига које ће се поклањати православним свештеницима.

Префект Конгрегације, кардинал Антоније Барберини, писао је 24 јула мисионару Леонардију да је папа много задовољан и да у Риму очекују да ће епископ Мардарије лично доћи у Рим да изјави покорност папи. Том приликом да ће дати исповед вере онако како је прописао папа Урбан VIII за источњаке. Мисли се ту на књижицу, штампану 1648 по наредби папе Иноценца X „Professio orthodoxae fidei ab orientalibus facienda jussu Urbani PP VIII edita“. Мисионар Леонарди, наравно, гледао је да овај свој успех у спровођењу уније искористи лично за себе. Успео је да му се плата повећала и његова мисија проширила још и на Црну Гору и на Србију.

Није онда чудно што је епископ Мардарије, нерадо гледан од Црногораца, овим својим преговорима изазвао читаву побуну у Црној Гори. 19 маја 1639 године јављао је Фране Болица секретару Конгрегације Инголију да су у Црној Гори избили немири. Да се не би мислило, пише Болица, да Мардарије избегава да лично дође у Рим, вољан је он да пошаље папи неколико својих калуђера са широком пуномоћи. У новембру 1639 дошао је на Цетиње мисионар Леонарди са изјавом Мардарију да му је Конгрегација одредила 60 талира у име путнога трошка за Рим. Како је незадовољство у Црној Гори још увек, одве-онде, избијало на површину, а Турци у Скадру и околини све више према римокатолицима били неповерљиви, страхујући притом стално и од патријарха Пајсија, упутио је Мардарије са Леонардијем половином јануара 1640 у Рим, поред калуђера Михаила и архиђаконa Висариона који је већ пливао у водама Рима. Не заборављајући ни за тренутак своје личне интересе, владика Мардарије тражио је још од Конгрегације да му се одреди она иста плата коју имају католички бискупи у Турској.

Када је Леонарди стигао у Рим, он је, поред извештаја о епископу Мардарију и приликама у Црној Гори, молио Конгрегацију да донесе одлуку о исправци Часловца и штампању Новогa Завета, јер су ове богослужбене књиге пуне грешака и нетачности, а без исправака за сврху извођења уније потпуно без вредности. С обзиром на Леонардијев успех у Црној Гори, поднесен је био папи предлог да се прошири Леонардијев делокруг још и на Србију, где би Леонарди, заједно с владиком Мардаријем, имао утицати на патријарха Пајсија да пристане на унију. О том предлогу изјаснио се секретар Конгрегације Инголи веома повољно. Патријарх, говорио је он, има под собом 40 епископа, а пошто је Леонарди најспособнији за спровођење уније у тим крајевима, требало би му поверити важну мисију да

преговара с патријархом, и то с повишицом плате од 60 талира годишње.

Чим је мисионар Леонарди са пратњом (архиђаконом Висарионом и калуђером Михаилом) стигао из Рима у Паштровиће, лети 1640, предузео је кораке код епископа Мардарија да да своју исповед вере. Он ће ову исповед помоћу калуђера Михаила, говорио је он, превести на латински, а њу ће потписати епископ Мардарије и отпремити у Рим. Међутим, убрзо по доласку мисионара Леонардија у Паштровиће, ухватише Турци владика Мардарија, оковаше и затворише у Подгорици. Прави узрок Мардаријева затварања био је што је Мардарије увучен био у међусобне борбе Црногораца са Подгорицом. Негде у септембру 1640 пустили су Турци на слободу епископа Мардарија.

Чим је ово сазнао мисионар Леонарди, предузео је кораке да што пре добије од Мардарија жељену исповед вере. 28 септембра 1640 изјавио је епископ Мардарије у манастиру Ваведенја Богородице у Маинама своју покорност папи и дао исповед вере према пропису папе Урбана VIII. Исповед вере превео је Леонарди на латински коју је потписао Мардарије „episcopus Montisnigri et totius orae maritimae“ и ударио на њу свој печат.

У писму папи Урбану VIII каже Мардарије да је узео на знање поруку папе и његових кардинала „да говорим патријарху за дати дужни послух тому светому седалишту; јас о пролећу се справљам главом мом утећи“. Али, у страху од патријарха, он одмах додаје да ће, ако буде спречен, послати патријарху архиђакона Висариона који је био са Франом Леонардијем у Риму. Мардарије се, даље, тужи на Турке који су га затворили „и толико времена држали у сенжиру“, због чега је био спречен да лично дође папи у Рим, што ће учинити чим наступе боља времена. Ово писмо папи Урбану VIII, писано 2 октобра 1640 у Маинама, потписао је „смирени у Христу слуга Мардарие, владика црногорски и всего приморја“.

Владика Мардарије није смео поћи патријарху Пајсију ради преговора о унији како је желела Конгрегација. Већ у писму папи Урбану VIII истакао је он да ће, ако буде спречен, упутити онамо архиђакона Висариона. Наравно, мисионар Леонарди био је много незадовољан оваквим држањем Мардарија. У писму Конгрегацији јадао се он да епископ Мардарије није много прожет римокатоличким осећањем.

Дочекан лепо у Пећи, мисионар Леонарди мислио је да ће ствар поћи добрим путем. Очекивао је с пуно наде да ће патријарх Пајсије дати исповед вере као и епископ Мардарије. Међутим, учени патријарх Пајсије желео је да се претходно ускладе, ако је могуће, догматске разлике између православних и римокатолика. Али, због тешких времена у којима се тада налазила српска црква, патријарх није хтео прекидати преговоре, јер му

је много било стало да из Рима добије материјалну помоћ. Он је, чак, вољан био да призна папи *primatum honoris*, у чему се не би много удаљио од учења православне цркве. У нади да ће лаквим држањем ипак стећи извесне симпатије Рима, он није хтео предузимати никакве строжије мере против епископа Мардарија.

Учени патријарх Пајсије и његов ужи синод, у расправљању са Леонардијем, држали су се Крмчије према рукопису манастира Успенија Богородице у Морачи, преписаном 1613 из Крмчије будимљанског епископа Теофила из године 1252. Дискусија се водила о исхођењу св. Духа, о бесквасном или квасном хлебу, а поглавито о папском примату, чисто политичком питању које је за римско папство најважније. „Ми држим се, писао је патријарх папи Урбану VIII, предана нам от светих апостол и светих седам сабор“. За православне је, говорио је патријарх, меродаван текст симбола вере како је утврђен на Другом васеленском сабору у Цариграду 381 године а *filioque* је додатак не васелинских него провинцијалних црквених сабора. „Ми смо староверци, говорио је патријарх, и ми се држимо предања св. апостола и првих седам васеленских црквених сабора. Ако бисмо усвојили оно што се предлаже, напустили бисмо веровање наших предака“. Да се не би преговори сасвим прекинули и онемогућила тражена материјална помоћ из Рима, патријарх обавештава папу да су вољни у црквеном Поменику спомињати папу не толико као поглавицу хришћанске цркве, него као „ктитора“ пећког манастира Вазнесења Господњег. Ради даљих разговора патријарх јавља папи Урбану VIII да шаље у Рим архимандрита Вићентија и еклесијарха Јефтимија.

Као што се види, патријарх је оставио отворена врата за даље преговоре. Иако одлучан да даље не попусти у догматским питањима, тражио је он из Рима даља обавештења да би, евентуално, добио тражену помоћ за пећки манастир који је био у великој невољи.

Мисионар Фране Леонарди враћао се из Пећи у Паштровиће много разочаран. С њим су пошли и патријархови изасланици, док је архиђакон Висарион коме се није веровало, остао у Црној Гори. Али ипак патријарх против њега не предузима ништа да не би тиме још више погоршао ситуацију патријаршије на Римској курији.

Смрт папе Урбана VIII 1644 и, убрзо потом, настали дуготрајни Кандидски рат између Млетака и Турске (1645—1669) изменили су много тадашњу политичку ситуацију у Турској и у западној Европи. Услед тога што се на почетку Кандидскога рата папа Иноценц X (1644—1655) ставио на страну Млетачке Републике и развио живу дипломатску акцију код Козака и Персијанаца да их придобије за рат против Турака, заузела је

Порта непријатељски став према римокатолицима на Балканском Полуострву. У једном извештају из године 1654 каже се да је скадарски паша под претњом смртне казне забранио да ни један римокатолички свештеник не сме ући у Арбанију.

Патријарх Максим, наследник патријарха Гаврила, који се бавио у Москви од маја 1654 до марта 1656, искористио је у интересу православља тадашњу политичку ситуацију. Он не само да се није пуштао у преговоре с Римом, него је ратовање Млетака с Турцима око Кандије искористио у интересу православне цркве. Он усавршује црквену организацију у Срему, Славонији и Војводини и енергично спречава акцију Римске курије и бечкога двора на ширењу уније међу православним Србима. Патријарх Максим обратио је своју пажњу и Србима граничарима у Вараждинском генералату за које је цар Фердинанд II, иако васпитаник језуита, рекао да су граничари „*antemurale di tutti questi paesi contro Turchi*“.

Када је преминуо епископ Мардарије још за живота старог патријарха Пајсија, дакле негде 1647 године, засео је на столицу епископа цетињскога архиђакон Висарион који је, као и епископ Мардарије, пливао римским водама. Нерад да прекида с Римом, од кога се ваздан надао новчаној помоћи, стари патријарх Пајсије, гоњен невољом, пристао је да архиђакон Висарион седне на столицу цетињског епископа. Али када се, како је речено, услед акције папе Иноћенца X у корист Млетака, ситуација изменила на штету римокатолика, осетило се то и у Црној Гори. Епископ Висарион наине, писао је из Маина на млетачкој територији, 14 марта 1654, папи Иноћенцу X да су га Турци изагнали са Цетиња и цркве у Црној Гори порушили. Колико су турске власти мрзиле експоненте Рима, види се и по томе што су у јесен 1654 неки Турци на путу из Котора у Црну Гору напали на малоруског унијата Павлина Демског, игумана Максима и јеромонаха Киријака који су се враћали из Рима.

Добар организатор и велики противник римокатолика, усто добро гледан од турских власти, патријарх Максим (1655—1681) прегао је, убрзо по доласку на власт, да организује православну цркву у Црној Гори. Он се зауставио на Црногорцу Мардарију из села Корнета из Љешанске Нахије издавши му синђелију на црногорску епископију. То је, дакле, онај Мардарије који се у години 1659 спомиње као епископ Црне Горе.

д-р Јован Радоњић